

Omsorg for døende

– Kirkens ritual ved livets slutt

DEN NORSKE KIRKE

Forord

ved Kristin Gunleiksrud Raaum
Kirkerådets leder

Diakonien står midt i kirken. Gjennom diakonien stiller vi Jesu spørsmål til hvert enkelt menneske:

Hva vil du jeg skal gjøre for deg?

Diakonien er mangfoldig og spenner himmel over hele livet: fra det nyfødte mirakelet ved begynnelsen av livet til den døende, der livet ebber ut.

Møtet med den som ligger for døden er nok ikke det som har fått mest oppmerksomhet i kirken, i alle fall ikke de siste årene. Derfor er det så viktig at man tar dette opp, og så riktig at dette prosjektet har fått støtte fra Kirkerådet. For her trengs det virkelig at kirken er til stede; Med ord og med hud.

Slik pårørende møter sorgen ulikt, vil også døende møte slutten på ulikt vis. For noen kommer den som en venn, eller som en lettelse etter sykdom og smerte. For andre er døden utrygg, en kilde til angst og frykt. Et rituale ved livets slutt kan bidra til ro og trygghet i dødens nærvær.

Men det er ikke alltid så lett å finne ordene. Dette heftet er et uvurderlig hjelpemiddel inn i en situasjon der mange kan kjenne at ordene ikke strekker til, der ordene kan føles tomme og kraftløse.

Så håper vi at døende kan kjenne at de er i Herrens hender.

Innhold

- **Innledning**
- **Ritualet "Omsorg ved livets slutt"**
  - Bokmål*
  - Nynorsk*
- **Fordypning**
  - Syng sammen: Forslag til salmer og sanger*
  - Dikt: En hånd*
  - Refleksjon: Verdien av augneblikket*
  - Dikt: Så skinne stjernene svakt i natt*
  - Lær mer: Rett til egen tros- og livsynsutøvelse*
  - Erfaringsdeling: Hjelp med åndelig og eksistensiell smerte*
  - Refleksjon: Siste levetida heime*
  - Erfaringsdeling: Ritualer knyttet til åndelig omsorg for døende*

Innledning

Intensjonen med dette heftet er at du skal få den informasjonen du trenger for å kunne gjennomføre et enkelt rituale for en som ligger for døden. Om du er prest, diakon, sykepleier, hjelpepleier eller pårørende - her er det du trenger for å kunne gjennomføre ritualet som Den norske kirke har utarbeidet for døende.

Du vil i begynnelsen av dette heftet finne selve ritualet både på nynorsk og bokmål, samt forslag til salmer som kan egne seg i en slik stund. Videre i heftet vil du finne dikt, erfaringsdeling og ulike fag- og refleksjonstekster som er tenkt å gi deg både fordypning og inspirasjon. Vi håper også at dette heftet vil gi deg mot til å ta i bruk ritualet ved livets slutt.

Helt siden mine første år som diakoniarbeider i 2010, har jeg undret meg over at dette fine ritualet for døende, er så altfor lite kjent. Jeg valgte å gjøre en undersøkelse blant diakoner i forbindelse med min master i diakoni fra 2013, og fant ut at ritualet var relativt lite brukt. Jeg dybde-intervjuet flere diakoner som tok ulike ritualer i bruk. Min hypotese var at det var gode kartleggingsrutiner når det gjaldt tro- og livssyn ved inntak til sykehjemmet, som førte til at ritualet ble tatt i bruk. Men jeg fant ut at det i hovedsak handler om relasjoner. Det er diakoner og presters tilstedeværelse ved sykehjemmene, som avgjør bruken og hyppigheten av dette ritualet. I oppsummeringen på min masteravhandling skrev jeg følgende: «Kirken er ikke god nok på å synliggjøre sitt tilbud om omsorg ved livets slutt verken overfor befolkningen generelt eller til sine lokale sykehjem, selv om diakonen ser at de har et ansvar for å være på tilbudssiden.»

Da kirkerådet utlyste diakonimidler i 2020 til støtte for prosjekter og tiltak for innovasjon og programutvikling, og med fokus på å videreutvikle det diakonale arbeidet i lokalkirken, kjente jeg at tiden var inne. Diakoniutvalget i Tinn søkte og fikk midler. Det ble nedsatt en prosjektgruppe med to prester, en diakon, tre sykepleiere fra de lokale sykehjemmene og noen frivillige. Prosjektgruppa fikk også støtte fra Bergensstiftelsen. For å få til kortfilmen vi ønsket å lage til sosiale medier, involverte vi filmprodusent Knut Inge Solbu

i produksjonsselskapet FENOMEN i Porsgrunn. Dette er produsenten som også står bak drama-serien «Rådebank» på NRK. Knut Inge Solbu fikk med seg regissør Per Gunnar Økland, og musiker og solist Ingelin Reigstad Norheim til kortfilmen. Melodien til Velsignelsen i kortfilmen er spesialskrevet nettopp for dette prosjektet. Filmen «The Blessing» har levd sitt eget liv nå i forkant av lanseringen, og den er nominert i en kortfilmfestival i Cannes, tatt opp på en indisk og filippinsk kortfilmfestival samt vunnet en pris på en tyrkisk kortfilmfestival. I tillegg har den vunnet flere priser på en filmfestival i Chile.

Filmen kan du se her:

<https://youtu.be/atZ4Av3qxPU>

Hjemmesiden til «Omsorg for døende»:

kirken.no/ritual-ved-livets-slutt

Podcast:

<https://open.spotify.com/show/6cEVURJgVpXs-FujbFC7DZ7>

Flere ressurser:

ressursbanken.no/ritual-ved-livets-slutt

Nå gjenstår det bare å si god lesning, og lykke til med å gjøre filmen og dette ritualet kjent i dine sammenhenger.

Diakon Silje Sjøtveit

Omsorg for døende

Det følgende er ingen «ordning», men forskjellige ledd og momenter plassert etter hverandre i en viss saklig-kronologisk rekkefølge.

A Inngang

L Herrens fred være med deg.

B Bønner

1. Allmektige Gud, se i nåde til (navnet nevnes), (som du gjorde til ditt barn i den hellige dåp). Vær nær hos ham i denne stund, så han kan være trygg hos deg. Gi ham tillit til din barmhjertighet, et levende håp ved Jesu Kristi oppstandelse fra de døde.

2. Du Guds Lam (side 120) lest eller sunget med denne kollektbønnen som avslutning:

Vi takker deg, Gud vår Far, fordi du har gitt oss din enbårne Sønn, Jesus Kristus, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.

Vi takker deg, Herre Jesus Kristus, fordi du har båret våre synder på ditt hellige legeme og slettet ut våre overtredelser med ditt blod.

Vi takker deg, du Hellige Ånd, fordi du har gitt oss denne tro i våre hjerter at Jesus Kristus er vår eneste redning og frelse.

Gud, gi oss din nåde, så vi fullt og fast kan tro at alle våre synder er tilgitt for Jesu lidelses og døds skyld.

Styrk (navnet nevnes) ved din Hellige And, og hold ham fast hos deg, inntil han ser deg ansikt til ansikt i det evige liv, det ber vi (alle) i vår Herre Jesu navn.

C Minne- og trøsteord

F.eks. Salme 23, Salme 73, 23-26 og Joh 14,1-7. Se ellers «En liten bønnebok» side 44-49 i «Kirkeårets tekster» (1990, 1991), «Bønnebogen» (1991) side 181-188.

D Overgivelse i Guds hender

Under overgivelsen kan liturgen gjerne holde hånden på hodet til den døende, mens ett eller flere av følgende ord leses:

1. (Navnet nevnes), vi overgir deg til Gud som skapte deg; må Jesus Kristus, verdens Frelser, komme deg i møte når du går bort fra dette liv.
2. Du Guds barn, gå hjem til din Fars hus - i Faderens navn, han som skapte deg, - i Jesu Kristi navn, han som forløste deg, - i Den Hellige And's navn, han som ved dåpen og troen er utøst over oss. Må du hvile i fred og bo hos Gud i allevighet.
3. Herre Jesus Kristus, fri (navnet nevnes) fra alt ondt, og løs ham fra alle bånd, så han kan forlate denne verden med din fred.

4. Barmhjertige Gud, milde Far. I vår svakhet og hjelpeløshet roper vi til deg (for denne din tjener/dette ditt barn). Vi overgir ham og vårt liv til deg, som skapte oss, i tillit til dine løfter i Jesus Kristus, din Sønn, vår Herre.
5. I dine hender, nådige Frelser, overgir vi (din tjener/ditt barn) (navnet nevnes). Vi ber deg at du må kjennes ved ham som en av dine, som et lem på ditt legeme, som en synder du selv har forløst. Ta imot ham i dine barmhjertige armer, og la ham komme inn til den evige hvile og i den store skare, av dine utvalgte og hellige.
6. «I dine hender, Herre Gud», se Norsk Salmebok 936.

E Simeons lovsang

Herre, nå lar du din tjener fare herfra i fred,
slik som du har sagt.
Med egne øyne har jeg sett din frelse,
som du har beredt i alle folks påsyn,
et lys som blir til åpenbaring for hedningene
og til ære for ditt folk, ditt Israel. *Luk 2,29-32*

F Herrens bønn

Fader vår, du som er i himmelen!
La ditt navn holdes hellig.
La ditt rike komme.
La din vilje skje på jorden som i himmelen.
Gi oss i dag vårt daglige brød.
Forlat oss vår skyld,
som vi òg forlater våre skyldnere.
Led oss ikke inn i fristelse,
men frels oss fra det onde.
For riket er ditt,
og makten og æren i evighet.
Amen.

Eventuelt brukes den eldre form:

Fader vår, du som er i himmelen.
Helliget worde ditt navn;
komme ditt rike
skje din vilje, som i himmelen, så og på jorden;
gi oss i dag vårt daglige brød;
og forlat oss vår skyld,
som vi òg forlater våre skyldnere;
og led oss ikke inn i fristelse;
men fri oss fra det onde.
For ditt er riket
og makten og æren i evighet.
Amen.

G Velsignelse

Herren velsigne deg og bevare deg.
Herren la sitt ansikt lyse over deg og være deg nådig.
Herren løfte sitt åsyn på deg og gi deg fred. +

Omsut for døyande

Det som følgjer, er inga «ordning», men ymse ledd og element ordna etter kvarandre i ei viss sakleg-kronologisk følgd.

A Inngang

L Herrens fred være med deg.

B Bøner

1. Allmechtige Gud, sjå i nåde til (namnet vert nemnt), (som du gjorde til ditt barn i den heilage dåpen). Ver nær hjå han i denne stunda, så han kan vera trygg hjå deg. Gjev han tillit til di miskunn, og ei levande von ved Jesu Kristi oppstode frå dei døde.

2. Du Guds Lam (side 120) lest eller sunget med denne kollektbønnen som avslutning:

Vi takkar deg, Gud vår Far, fordi du har gjeve oss din einborne Son, Jesus Kristus, så kvar den som trur på han, ikkje skal fortapast, men ha evig liv.

Vi takkar deg, Herre Jesus Kristus, fordi du har bore våre synder på din heilage lekam og med ditt blod sletta ut alle våre misgjerningar.

Vi takkar deg, du Heilage Ande, fordi du har gjeve oss den trua i hjarto våre at Jesus Kristus er vår einaste berging og frelse.

Gud, gjev oss din nåde, så vi fullt og fast kan tru at alle våre synder er tilgjevne for Jesu Kristi liding og døds skuld. Styrk (namnet vert nemnt). ved din Heilage Ande, og hald han fast hjå deg, til han får sjå deg åsyn til åsyn i det evige liv. Det bed vi (alle) i vår Herre Jesu namn.

C Minne- og trøysteord

T.d. Salme 23, Salme 73,23-26 og Joh 14,1-7. Sjå elles «Ei lita bønebok» side 44-49 i «Tekstane i kyrkjeåret» (1990, 1991), «Bøneboka» (1991) side 177-184.

D Overgjeving i Guds hender

Under overgjevinga kan liturgen gjerne halda handa på hovudet til den døyande, med-an eitt eller fleire av dei følgjande orda vert lesne:

1. 1 (Namnet vert nemnt), vi overgjev deg til Gud som skapte deg; vi bed at Kristus, verdsens Frelsar, må koma deg i møte når du går bort frå dette livet.
2. Du Guds barn, gå heim til huset åt Far din - i namnet åt Faderen, han som skapte deg, - i Jesu Kristi namn, han som løyste deg ut, - i namnet åt Den Heilage Ande, han som ved dåpen og trua er utrent over oss. Må du få kvila i fred og bu hjå Gud i all æve.
3. Herre Jesus Kristus, fri (namnet vert nemnt) frå alt vondt og løys han frå alle band, så han kan gå bort frå denne verda med din fred.

4. Miskunnsame Gud, milde Far. Veike og hjelpelause som vi er, ropar vi til deg (for denne tenaren din/dette barnet som ditt). Vi overgjev han og livet vårt til deg, som tillit til dine lovnader i Jesus Kristus, din Son, vår Herre.
5. I dine hender, nådige Frelsar, overgjev vi (din tenar/ditt barn) (namnet vert nemnt). Vi bed deg at du må kjennast ved han som ein av dine, som ein lem på din lekam, som ein syn dar du sjølv har løyst ut. Ta imot han i dine miskunnsame armar, og lat han koma inn til den evige kvila og i den store skaren av dine utvalde og heilage.
6. «I dine hender, Herre Gud», sjå Norsk Salmebok 936.

E Simeons lovsong

Herre, no lèt du tenaren din fara herifrå i fred,
etter ditt ord.

For augo mine har sett di frelse,
som du har skipa til for alle folks åsyn,
eit ljøs til openberring for heidningane
og til ære for Israel, folket ditt. *Luk 2,29-32*

F Herrens bøn

Fader vår, du som er i himmelen!
Lat namnet ditt helgast.
Lat riket ditt koma.
Lat viljen din råda på jorda så som i himmelen.
Gjev oss i dag vårt daglege brød.
Forlat oss vår skuld,
som vi òg forlèt våre skuldmenn.
Før oss ikkje ut i freisting,
men frels oss frå det vonde.
For riket er ditt,
og makta og æra i all æve.
Amen

G Velsignelse

Herren velsigne deg og vare deg.
Herren late sitt andlet lysa over deg og vere deg nådig.
Herren lyfte sitt åsyn på deg og gjeve deg fred. +

Fordypning

Bruk gjerne disse ferdigskrevne tekstene til refleksjon og fellesskap underveis i ritualet, og til dybdeforståelse og læring i forkant.

Salmer og sanger

Syng sammen

Det er fint å synge en salme eller to i løpet av ritualet. Det viktigste er at salmene er kjent for de som er i rommet, og enda bedre om salmen eller sangen betydde noe spesielt for den som ligger for døden, eller de pårørende. Her er noen forslag:

Norsk Salmebok 2013, Eide Forlag:

36 Her kommer dine arme små
86 Navnet Jesus
197 Deg være ære
240 Måne og sol
415 Alltid freidig når du går
455 Fall til ro
468 Nærmere deg, min Gud
492 Ein fin liten blome
494 Jeg er i Herrens hender
651 Kjærlighet fra Gud
817 Fager kveldssol smiler
818 O bli hos meg
821 No soli bakom blåe fjell

Andre sangforslag:

Den fyrste song, Per Sivle
Der roser aldri dør, Janie West Metzgar
Eg Ser, Bjørn Eidsvåg
På leit, Bjørn Eidsvåg
Gje meg handa di, ven, Sondre Bratland

En hånd

av Dagny Tande Lid

En hånd kan si
det som ingen munn
tør kle i ord.
Begjærlig knuge
en annens hånd
og sette spor.

En hånd kan røpe
i fryd og kval
det ingen vet.
En hånd kan være
den tause bønn
om kjærlighet.

Verdien av augneblikket

av Eilev Erikstein,
prostidiakon i Vest-Telemark.

Korleis de er å dø veit ingen av oss?
Men det er lett å tenke at det er einsamt.
Mot einsemd fins medisiner. Det er eit anna
menneske. Så må ein ønske at ingen skal dø aleine,
at det siste ein ser er eit kjent menneske.

Det er fint om det er familie, men dei som arbeider
på sjukeheimar og i heimsjukepleia, kan vera like
kjære og nære.

Midt i smerta og angsten, fins det små nådige aug-
neblikk, når smertestilla tek til å verke, eller sonen
som ein ikkje har sett på lang tid når fram. Små for-
soningar skjer stadig vekk, ikkje alltid at ein får svar
tilbake, men det hjelper å få sagt eit kjærleiksord

eller det som tynger hjarta,
Når livet går mot slutten, er det ikkje mange ord
som trengs. Men heller ei hand på kinnnet, eit
handtrykk eller nokon som væter leppene med ein
svamp.

Den kortaste bøna er teikne krossmerke, slik me ein
ein gong vart merkte ved døypefonten. Kanskje er
det ei salme som kan syngast, eller hentas fram frå
telefonen? Slik skal de be sa Jesus, og lærte
læresveinane Vår Far.

Velsigninga, kan ein lese både før og etter døden,
som gode ønsker, om nåde og fred. Det blir aldri
feil.

Refleksjon

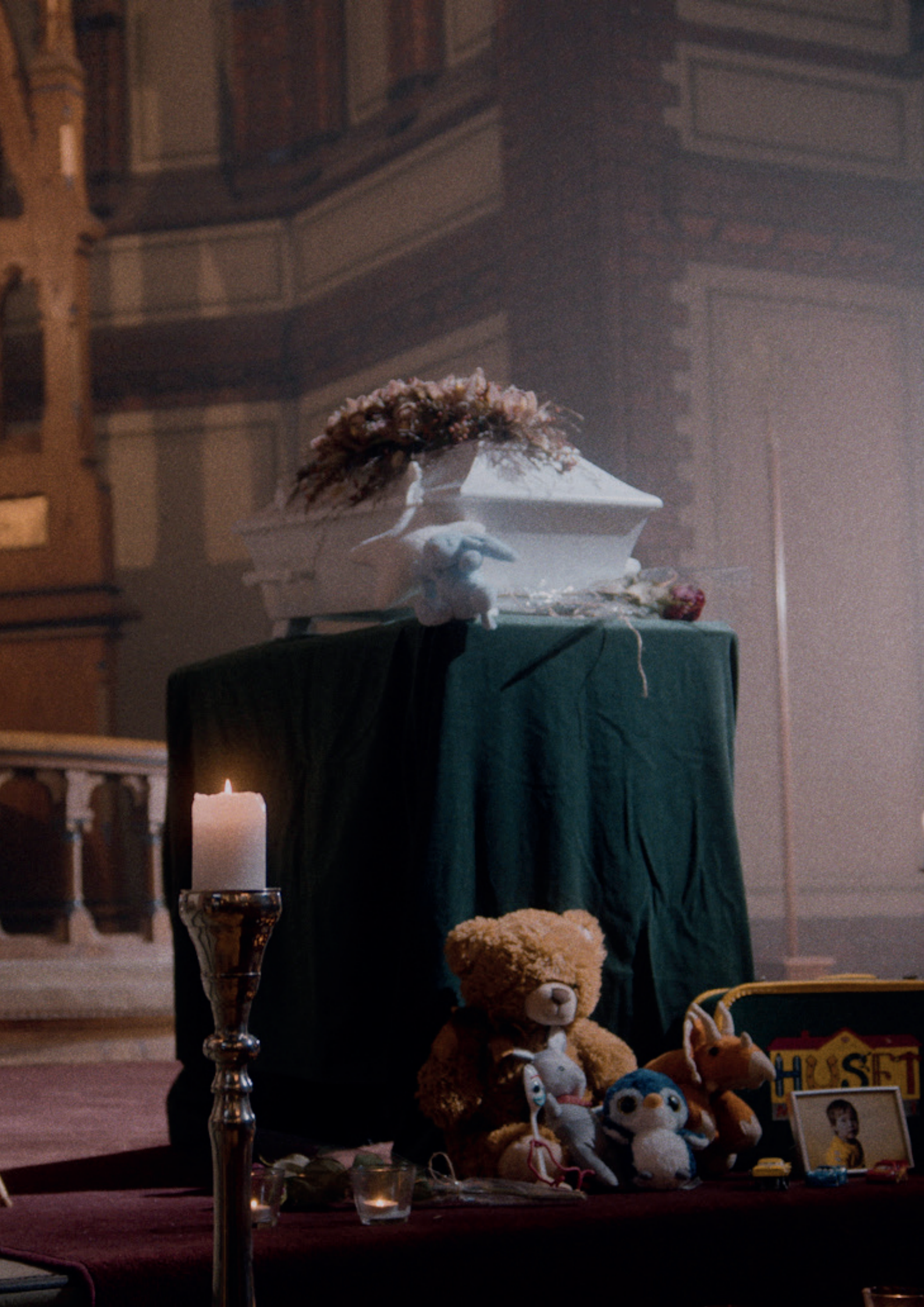
Så skinne stjernene svakt i natt

av Morten Arnesen,
musiker og prest i Rjukan kirke (2021)

Så skinne stjernene svakt i natt
Mørket e tungt å bera
Ulendte veier er ingen dans
Når nattå får regjera
Eg har forsøkt å dekkja te
Egne feilgrep og alt som e
Eg har kjempa og tappt
Mot det som va ein sterkare overmakt

Våk hyrde over meg i natt
Vett ikkje kor eg e bosatt
Regn meg i flokken du har kjær
Særlig i stormvær

Så skinne stjernene svakt i natt
Eg famle rundt i blinde
Mista retning og retningssans
Svekka korttidsminne
Angst for dødens tunge blikk
Angst for livet og bytrafikk
Eg vett ikke ka
Fortell meg kor eg kom fra og kor eg ska

Rett til egen tros- og livssynsutøvelse

Tove Borjesson,
sykepleier på Tinn helsetun

Alle som er avhengige av kommunale helse- og omsorgstjenester skal få tilrettelegging og bistand for å kunne utøve sin tro og sitt livssyn. Det slår Helse- og omsorgsdepartementet fast i et rundskriv til alle landets kommuner og fylkesmenn.

I praksis betyr dette at helse- og sosialtjenesten må sette seg inn i den enkeltes livshistorie og bakgrunn, og være aktive i forhold til å ta kontakt og samarbeide med aktuelle tros- og livssynssamfunn.

Som helsepersonell på sykehjem er vi opptatt av omsorgen for hele menneske. Det innebærer fysisk, psykisk, sosial, kulturell og åndelig omsorg. Når en person blir lagt inn på et sykehjem, har vi alltid innkomstsamtale med beboer og pårørende. Vi bruker ofte et skjema med standardiserte spørsmål og/eller «livshistorie». Et av spørsmålene er åndelige behov/ønsker. Dette gir ansatte på sykehjemmet et godt utgangspunkt for å gi beboeren og pårørende den omsorgen de ønsker ved livets slutt. Videre kan vi spørre «Ønsker du å delta på andakten som skjer på sykehjemmet i samarbeid med kirken? Skal vi sette på radioen når andakten sendes? Ønsker du besøk av prest, diakon, eller eventuelt andre? Er det andre ting vi på sykehjemmet kan legge til rette for?»

Last ned rundskriv I-6/2009

I-6/2009 Rett til egen tros- og livssynsutøvelse.

Rundskriv | Dato: 02.12.2009. Nr: I-6/2009.

Hjelp til åndelig og eksistensiell smerte

Bjørn Kaasa,
sykepleier med videreutdanning i palliativ omsorg

Å skulle dø medfører stor grad av angst, tap og smerte. Å kjenne på lindring og trøst i møte med det ukjente er betydningsfullt. Lindrende behandling og pleie slik den utøves i helsevesenet bygger på hospicefilosofien. Det kalles også palliativ omsorg.

Palliativ omsorg

Dette er en måte å tenke omsorg på som oppsto eller gjenoppsto i England på slutten av sekstitallet. Tankegangen er å lindre plager og symptomer hos døende mennesker med fokus på hele mennesket. Palliativ betyr å bre en kappe eller teppe over. Det henviser til fortellingen om den barmhjertige samaritan i bibelen (Luk 10, 25-36). Det var han som så den forslåtte og hjelpeløse mannen, han som stoppet, og han som hjalp mannen med å forbinde sårene. Den barmhjertige samaritanen bredde over han, og tok han med til videre hjelp og oppfølging. Lindrende eller palliativ omsorg innebærer å lindre plager og symptomer, og tilby hjelp knyttet til det fysiske, psykiske og sosiale – og det åndelige og eksistensielle - Å se hele mennesket. Mennesker i siste del av livet vil ofte trenge stor grad av symptomlindring. Uhelbredelig sykdom medfører nedbryting av kroppen og ofte smerter, angst og utrygghet. Etter som den kurative behandlingen ikke lenger fører fram, vil den lindrende behandlingen få større fokus. Den lindrende behandlingen er der under hele sykdomsforløpet, men til slutt står en igjen med bare lindring.

Palliativ omsorg handler om hjelp til mennesker som ikke lenger kan bli friske og som har kort forventet levetid. Det er mennesker som forventes å dø innenfor uker, dager eller opptil ett år.

Symptomlindring

God symptomlindring er uavhengig av hvor pasien-

ten er. For noen er det best å være hjemme og for andre er det best å være på institusjon. Det viktige for den enkelte er å kjenne seg trygg og å være ivaretatt. De pårørende må også kjenne på trygghet og ha noen å snakke med når behovet melder seg. Pleiepersonell skal ha både kunnskap og empati. En må kunne se og prøve å forstå pasienten, og være villig til å gå inn i situasjonen. Samtidig må en vite hva en skal gjøre, hva en skal gi av medisiner som kan hjelpe og hva som er viktig å snakke om.
- Se meg, hør meg og ta på meg.

Samtalen som smertelindring

Like viktig som pleien av den døende, er samtalen. Den gode samtalen handler mye om å lytte til pasienten. En pårørende sa at søsteren var så glad for den samtalen vi hadde hatt. Jeg hadde ikke sagt stort, men søsteren hadde fortalt om sitt liv, et nok så vanlig liv og ordinær jobb, men en gang hadde hun reist til Amerika. Det var en stor opplevelse. Samtidig som en lytter kan en samtale være målrettet. Det er viktig å tørre å gripe sjansen når pasienten åpner for det. Min erfaring er at det er bedre å spørre: «Hva er du mest redd for?» heller enn «Er du redd?». Alle er redd for det ukjente, det å ikke være mer og det å forlate sine. Ingen kan fortelle hvordan det er å dø og hva som er etter døden. Her er det snakk om tro. Folk har ulike livssyn, men alle har behov for å snakke om å dø. Pasienter sier mange ganger at det var godt å snakke om det.

Åndelig og eksistensiell omsorg

Mange som har en alvorlig sykdom er mest redde for å få mye smerter. De fysiske smertene er det gode muligheter for å lindre med tabletter, smertepletter, injeksjoner eller smertepumper eller mer avanserte metoder. God smertelindring, lindring av kvalme eller tungpust må være på plass for å kunne

snakke om problemer av mer psykisk art. Begrepet total smerte sier noe om at sosial, psykisk, åndelig eller eksistensiell smerte påvirker den fysiske smerten. Åndelige eller eksistensielle behov kan være alt det som betyr noe for den enkelte som lidelse og død, skyld og skam, uro, spørsmål rundt det religiøse, identitet eller livsmening. Jeg spurte en dødssyk pasient om hun var redd for døden. Hun sa nei, jeg gjorde som du sa. Jeg la livet i Guds hånd. Ett år før hadde vi hatt en samtale den dagen hun fikk vite at hun hadde en uhelbredelig sykdom. Dagen etter den siste samtalen døde hun. Åndelig og eksistensiell omsorg handler om å trøste pasienten, lette pasientens byrder, hjelpe til å gjenopprette brutte relasjoner med mennesker og Gud, og gi mulighet til en fredfull avskjed og død. En pasient var så fortvilet. Hun hadde vært et Guds barn sa hun, og noen hadde sagt at Gud glemmer aldri sitt barn. Nå hadde hun bedt og bedt, men hun kjente ingenting og ingenting skjedde. Hun hadde stått på en stein i elva og tenkt på å kaste seg uti, men hadde ikke gjort det. Hun fortalte om tankene sine og mens hun gjorde det fikk hun bønnesvar. Det var et voldsomt Guds nærvær i rommet, og hun ble nesten euforisk glad og trygg. Jeg kunne bare glede meg med henne. Noen dager senere døde hun.

Den palliative omsorgen er tverrfaglig

De ulike yrkesgruppene skal hjelpe hverandre og kan utfylle hverandre. Det kan være at pasienten trenger hjelp av sosionomen til det praktiske rundt økonomi eller bolig, det kan være problem av psykisk art der psykologen eller psykiateren er den som kan hjelpe eller det kan være at pasienten strever med det åndelige / eksistensielle og trenger samtale med prest eller diakon for sjelesorg eller nattverd.

I møte med døden er det mye usikkerhet og ukjent terreng. Vi mennesker står i en sammenheng, noen var før oss og noen kommer etter oss. Det å være ett ledd i en kjede gir mening. Alt det som er kjent kan hjelpe i møte med det ukjente. En pasient var så glad i salmer. Det å synge salmer og sanger sammen gav stor trøst, dette til tross for at sangferdigheten ikke var den beste. Samtale om livet og døden og bruk av kjente ritualer kan være til hjelp for den som skal dø og for de som er igjen og det anbefales.

Smerte skal møtes ved god smertelindring, ved at fortellinger lyttes til og bilder fra livet deles. Bruk familie, pleiepersonalet, diakon, prest eller andre som samtalepartnere og hjelpere. Åndelige og eksistensielle smerter og behov kan ikke fjernes helt, men de kan lindres.

Siste levetida heime

av Birgit Signe Røysland Sørli,
frå fordjupingsoppgåva «Siste levetida heime»
(2005, Diakonhjemmet)

Birgit Signe Røysland er nå pensjonist, men da hun jobbet som sykepleier på Tinn helsetun, var det ofte hun som tok kontakt med diakon og prest når noen lå for døden. Her har hun skrevet ned noen punkter som hun ser på som viktig omsorg i den siste levetida:

- Skape kontakt og tillit.
- Vise omsorg med respekt for det einskilde menneske.
- Me som er der må tore å stå i smerta saman med pasienten og hans næraste.
- Det er eit nærvær som gjev meining, det krev mot, men det gjev så mykje tilbake.
- I eldre tid var døden ein naturleg del av livet i heim og familie. Heile livsløpet skjedde heime. Barna fekk ta del i ritual og tradisjonar, og dermed lære av dei vaksne. Dette har endra seg. Mange kan vere redde for døden og kjenner på angst og uvisse.
- Kvifor seier me at han eller ho har gått bort i staden for å seie at vedkomande er død?
- Mange døyande ser livet med nye auge. Pengar og materielle ting blir ikkje så viktige, maset etter det blir meiningslaust. Dei ser kva som betyr noko, og dei ser kven som verkeleg er deira venner.
- Tenk om me som er rundt kan greie å stille opne spørsmål til den døyande. Kva for tankar har du om døden, kan du setje ord på det? Kva er det som kan gje deg håp og meining her og no? Opne spørsmål gjev rom for den andre til å snakke ut frå eiga oppleving og på eigne premisar.
- Eg tenkjer at å skape kontakt mellom prest/diakon og pasient/brukar før dei er døyande er viktig. Viktig for prest/diakon å bli direkte kjend med pasienten, ikkje berre gjennom pårørande eller helsepersonell.
- På institusjon: at prest/diakon tek seg tid til å gå inn på romma til pasientane og ta ein prat (spør gjerne helsepersonalet om det er greitt). Erfaringa mi er at dei fleste pasientane set stor pris på det.
- For dei næraste i familien er nærvær før døden viktig. Den siste helsinga, det siste kjærteiknet, dei siste orda, det siste blikket, lydane, pusten. Detaljane blir viktige, alt som blir sagt og det som skjer for siste gong. Det er veldig spesielt å vere der når døden kjem.
- Om pasienten ligg i ein døs når prest/diakon kjem so får han likevel Guds velsigning med seg på den «siste reisa» si.
- På institusjon: Informere dei andre pasientane, på ein verdig måte, at vedkomande er død. Gjerne snakke litt om og minnst den døde. Levande lys.

Ritualer knyttet til åndelig omsorg for døende

av Silje Sjøtveit,

Kort oppsummering av en masteravhandling fra 2013: "Fra personavhengig til relasjonsavhengig" Hvordan kan ritualer knyttet til åndelig omsorg for døende bli en integrert del av kirkens diakonale tjeneste i møte med det lokale sykehjemmet?

Min undring i møte med temaet «ritualer knyttet til omsorg for døende» startet i praksis. Jeg var relativt ny som diakoniarbeider, og hadde holdt et innlegg om «åndelig omsorg» på et fagseminar for ansatte ved det lokale sykehjemmet. På seminaret sa jeg blant annet at vi i kirken gjerne kommer når noen ligger for døden. Noen få dager etter fagseminaret ringte det en sykepleier fra sykehjemmet, og spurte om jeg kunne komme til en som lå for døden. Jeg ringte en lokal sokneprest og spurte hvordan jeg skulle gjøre dette. Hun fortalte meg at jeg skulle finne frem ritualet «Omsorg for døende» (Gudstjenestebok 1992:122) og be sykehjemmet gjøre klart blomster, lys og hvit duk. Jeg kunne også ta med olivenolje i en fin krukke om jeg ville salve den døende med kors i pannen. På sykehjemmet sto en bukett med hvitveis pent plassert på en hvit duk, og den døende lå fredelig, men mer eller mindre bevisstløs, i sengen. Ektemannen og datteren var tilstede. Jeg fortalte kort om ritualet, og datteren ønsket å bli med. Det ble en fin stund. Ekstra fint ble det da ektemannen deltok i fadervår med brusten røst. Personlig var jeg sterkt berørt at det som skjedde, og gjorde meg noen tanker om jeg som diakoniarbeider kunne gjøre mer av dette. Jeg undret meg over om det var helt tilfeldig at telefonen fra sykehjemmet kom rett etter fagseminaret, og hvordan vi som kirke kan sørge for at de ansatte «husker på oss» og tar kontakt ved behov.

Heller et kort rituale enn «mye prat»

Som diakoniarbeider erfarte jeg også viktigheten av nettopp ritualet i møte med både den døende og de pårørende. Jeg ble engang kontaktet fordi en kreftsyk mann lå for døden. Den ene sønnen takket meg

i etterkant av ritualet, og sa at det var spesielt bra at det ikke hadde blitt «så mye prat», men at bibeltekstene og salmene fikk stå for seg selv. Denne erfaringen gjorde meg mer nysgjerrig også på ritualets betydning ved dødsleiet. Disse erfaringene var mitt utgangspunkt for å ville intervju andre menighetsdiakoner om hvordan de samarbeidet med sine lokale sykehjem, og hvordan de jobbet med ritualer ved livets slutt.

Betydning av nettverk og relasjoner

Det viser seg at det utføres flere ritualer ved livets slutt der diakonen kjenner de ansatte på sykehjemmet privat, der kontakten mellom diakon og ansatte er spesielt god og der de ansatte på sykehjemmet har kirkelig tilhørighet. Det er grunn til å tro at dette også gjelder for prestene. De sykehjemmene som er eid av en menighet eller av kirkens bymisjon, tar hyppigere kontakt med kirken enn kommunale sykehjem. Diakonene i undersøkelsen ser verdien av å bygge nettverk og etablere kontakt og relasjoner, men understreker at det tar tid. Betydningen av nettverk og relasjoner mellom diakon, beboere og ansatte på sykehjemmet er stor, sett i forhold til om åndelig omsorg for døende blir utført.

Andakt på sykehjemmet - en viktig arena

Diakonens jevnlig tilstedeværelse på sitt lokale sykehjem er avgjørende for om de i det hele tatt blir kontaktet når beboere ligger for døden. Faste andakter på de lokale sykehjemmene er i hovedsak det eneste som eksisterer av systematisk samarbeid mellom kirke og sykehjem. Andakten blir av diakonene beskrevet som en viktig arena og innfallsport til å gjøre seg kjent med ansatte og beboere på

sykehjemmet.

Det er i all hovedsak de ansatte på sykehjem som tar kontakt med kirken, eller direkte med diakonen, for å få utført ritualer ved livets slutt. Kontakten skjer gjennom telefon, eller ved at diakonen blir «huket tak i» mens han eller hun er på sykehjemmet. Jo større grad av samhandling mellom kirke og sykehjem, desto flere ganger blir kirken kontaktet ved livets slutt. Det er få pårørende som tar direkte kontakt med kirken for å få utført ritualer ved livets slutt. Ritualer ved livets slutt kan oppleves som veldig «endelig» for pårørende, døende og ansatte. Det kan være en forklaring på hvorfor helsepersonell vegrer seg mot å be noen fra kirken komme ved livets slutt.

Ritualer og synliggjøring

Velsignelsen blir trukket frem som et viktig og betydningsfullt rituale i arbeidet med døende. Begreper som trygghet og tilstedeværelse ble løftet frem. Ritualer «Omsorg for døende» (Gudstjenestebok

1992) uten nattverd ble ikke mye brukt av diakonene i materialet, men «Nattverd hos den som er syk - Soknebud» ble benyttet i større grad. Det fins lite brosjyrer, plakater, informasjon om nattverd for syke og døende, eller forbønnsrituale ved livets slutt blant diakonene i undersøkelsen.

Kort oppsummert: påminning fra kirkelige ansatte til sykehjemsansatte, sammen med jevnlig tilstedeværelse på sykehjemmene, fører til at ritualer ved livets slutt blir hyppigere gjennomført. Enkle grep som brosjyrer, plakater, informasjon i sosiale medier og mail til det lokale sykehjemmet, kan være det som skal til.

Vi håper og tror at dette prosjektet vil øke sannsynligheten for at ritualer ved livets blir tatt i bruk for mennesker som ligger for døden.

Les hele masteravhandlingen her: <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/handle/11250/161219>

Prosjektarbeidet

Prosjektgruppen har møttes jevnlig i 2021 og 2022 og hatt et nært samarbeid med produsent og regissør i filmproduksjonsselskapet FENOMEN gjennom utvikling av filmen som er laget for sosiale medier. Prosjektgruppa har også bidratt med tekster til dette heftet.

Prosjektgruppa i Tinn

- Ellen Marie Steffens - frivillig
- Birgit Signe Røysland Sørlie - pensjonert sykepleier
- Bjørg Kaasa - sykepleier med videreutdanning i palliativ omsorg
- Tove Susan Børjesson - sykepleier på Tinn Helsetun
- Vetle Sørhagen Gaustad - sykepleier på Eldres hus, Rjukan
- Morten Arnesen - prest i Rjukan sokn
- Toralv Frøysaa Lie - prest i Tinn sokn
- Silje Sjøtveit - diakon

Tusen takk!

Tusen takk til Kirkerådet, Tinn kirkelige fellesråd og Bergensstiftelsen som har støttet dette prosjektet økonomisk.